

ALEKSANDER J. LEINJÄRV

MÄRT RAUD 95

7. novembril 1881 Tartumaa Kavilda-Kõduaru pöpsiküla kehvale vanemate üheksas laps, poeg Märt võib pagulasena Rootsis 7. novembril 1976 tähistada oma 95. ndat sünnipäeva. Pika eluea kestel on ta künnud sügavaid vagusid Eesti hariduse, kultuuri, kirjanduse ja publitsistika ellu — erakordse andekuse, suure energia, terava mõistuse, selge pilgu, suure idealismi ja kuldse sulega. Isegi vanusepäevil, silmanägemise kaotanud, on ta loov vaim jätkamas elutööd, dikteerides nooruslikult teravaid ning elukogemuslikult kaalukaid mõtteid ja ideid nooremale tütrele, kes kõrgema haridusega omandanud elukutse on toonud ohvriks oma vanemale, neid vanaduses abistades.

Kui taani haridustegelast ja kirjanikku Nikolai F. S. Gruntvigi (1783—1872) austatakse Põhja-maade rahvaülikoolide isana, siis väärrib Märt Raud eesti rahvakooli ühe isadest aunimetust. Ajalugu omistab talle kord selle aunime-tuse.

Mitmekülgne on olnud ta töö-väli ja avar ta huviala. Ja ikka on see olnud süsteemi loov ja üles-ehitav. Eesti rahvakooli olude tundjana oli ta kui tark loots, kes omariikluse ajal maakoolivalitsuse juhatajana ning koolinõunikuna koolilaevukest ähvardavaid äärmuslikke ja eluvõõraid karisid avastas ja nende eest hoiatas. 1934—1940. aastate suurte riigirefor-mide ajastul suunas ja mõjustas ta Haridusministeeriumis ühe juhtiva isikuna, haridusnõunikuna (1936. a. alates; hiljem peainspek-toriks nimetatud, kellele allusid koolinõunikud), Eesti intelligent-seima ja aaterikkama haridusmi-nistri Aleksander Jaaksoni osava staabiülemana rahvakooli reformi teostamist. Publitsistina on ta ni-memärk „Md“ aastakümneid üld-tuntud.

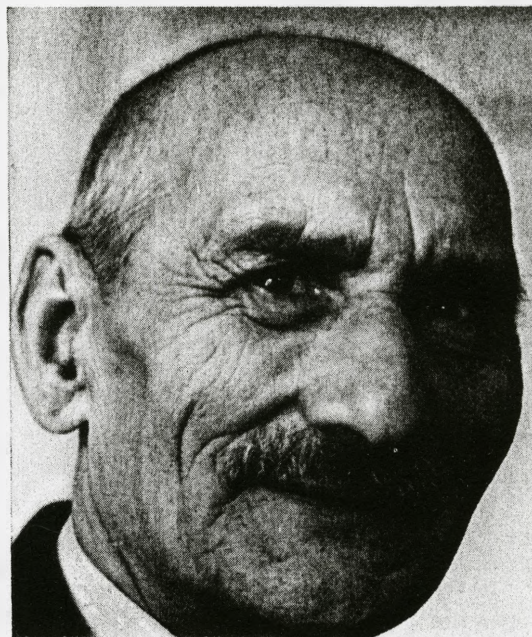
Andekus avas talle Tartu Õpe-tajate Seminari uksed (kroonu kulul), Sealt sõlmis ta huvi side-med „Postimehe“ toimetaja Jaan Tõnissoniga. Peale lühiajalist (1901—1908) rahvakooliõpetaja ametit kutsus J. Tõnisson ta kut-seliseks ajakirjanikuks — Tartus-se, Tallinna, Pärnusse ja jällegi Tartusse. Ent ajakirjaniku töö-

põld osutus peagi talle kitsaks. Õppinud paar aastat Tartus pro-fessor Rostovtsevi eraülikoolis, toimetab ta uurimisi Pärnumaa veneaegsete rahvakoolide olude, põllutöölise küsimuse ja eesti rahva armuilmale kohta, avaldades uurimused Villem Reimani toime-tatud „Postimehe“ kaasandes „Eesti kultura“. Viimatimainitud uurimus on saanud aluseks ta po-pulaarteaduslikule teosele „Eesti perekond aegade voolus“ (Stok-holm, 1961). Oma tööst enne oma-riiklust pedagoogina, publitsistina ja seltskonnategelasena pajatab ta oma mälestusteoses „Sulg ja raamat“ (Lund, 1962).

Esimene maailmasõda ja Eesti Vabadussõda süvendasid ta hal-duslikke võimeid, mis kulusid marjaks Pärnu maakoolivalitsuse juhatajana (1919—1922) ja hiljem koolinõunikuna. E. Vabadussõja ajal sai „Postimehe“ toimetajast trükitööde sõjalise kontrolli amet-nik. Pärnu maakoolivalitsusest viis karjäär ta Viljandimaa kooli-nõuniku kohale ja sealt uuesti (1934) Pärnumaa koolinõunikuks, kust haridusminister A. Jaakson ta kutsus ministeeriumi haridus-nõuniku ametikohale. Ministeeriu-mis kuulus ta raamatukogude ko-misjoni ja esines arvurikaste ette-kannetega kokkutulekuil.

Ta andekusest kõneleb asjaolu, et juba 5-aastaselt olnud tal 5 pea-tükki peas. See ehk seletab ta huvi usuõpetuse kui kooli õppe-aine vastu. Ta on kasinat eesti usuõpetuse kirjavara rikastanud enam kui keegi teine. 1926. a. il-munud usulispedagoogiline teos „Usk ja kasvatus“ leidis heataht-likku vastuvõttu nii konservatiiv-sete kui ka liberaalsete teoloogide peres, eesotsas prof. Johan Köpu-ga. Siis ilmus raamat „Teid ja või-malusi usuõpetuse elustamiseks“ ja koos praost August Arumäega (pärast J. A. Juuri surma) „Usu-õpetus algkooli vanematele klas-sidele“. Edasi toimetas ta E. Koo-linõunike Ühingu ülesandel rea uurimisi algkooli lõpetajate tase-me kohta usuõpetuse, moraali ja käitumise kohta. Kahju, et seda pole tehtud üle 25 aastat kestnud paguluses.

Siis ilmus ta sulest E. Ohvitse-ride Kogu esimehe kindral J. Soot-si soovil „Kindral Laidoneri Ge-nealoogia“. Tähtsamaid teoseid Eesti riigimeeste kohta oli ta kir-jutatud monograafia „Eesti Vaba-riigi President Konstantin Päts“.

Kuuldavasti ilmuvat selle teose korduustrükk paguluses.

Paguluses on juubilar loonud suure tähtsusega kapitaalsete teo-seid nagu „Kaks suurt, Jaan Tõ-nisson, Konstantin Päts ja nende ajastu“. Eriti väärrib mainimist ta töö Eesti kooli ajaloo kirjapaneja-na, alates tagasivaatega aega „Enne kukko ja koitu“ kuni ise-seisvuse katkestamiseni — suur-teostes „Eesti kool aegade voo-lus“ I ja II (1965) ja selle teose III osas eripealkirja all „Alasi ja vasarate vahel“ (1966). III osa si-saldab mälestusi 1940. a. alanud kurjadest aegadest ja eesti hari-duselust Saksamaal, Briti tsoonis, kuni autori siirdumiseni Rootsi.

Juubilar on teinud katseid juba omariikluse ajal ka romaani alal. Ent paguluses kõrges eas, poolpi-medana, on ta avaldanud Tõnis Migagu varjunime all kuus ühis-kondlikke probleeme käsitavat dokumenteeritud romaani „Puna-ne hunt“ (1951) — võitlus kom-munistliku viienda kolonniga E. Vabadussõja ajal, „Ülekohus ei seisa kotis“ — võitlus punase õõnestustööga ühistegEVuses,, „Joosep ja Potivaari naine“ — abi-elu ja vabaarmastuse probleem, „Keset kärestikku“ — võõra Vene võimu korruptsioon, „Nigul Eitea uperpallid“ — perekonnanime-de panek, talurahva raske teoorjus ja liberaalsete ideede tekitatud häired veneaegses Pärnu gümnaa-